

ЛІСОВІ ЛАНДШАФТНІ КОМПЛЕКСИ В ОБ'ЄКТАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Лісові ландшафтні комплекси являють собою надзвичайну цінність у степовій зоні. У статті представлена історія лісорозведення в Миколаївській області. Наведена класифікація лісових ландшафтних комплексів. Для кожної з груп було розроблено рекомендації щодо збереження відповідних об'єктів ПЗФ та режиму їх майбутнього використання.

Ключові слова: антропогенні лісові ландшафтні комплекси, природні лісові масиви, об'єкти природно-заповідного фонду.

Лесные ландшафтные комплексы представляют большой интерес в степной зоне. В статье представлена история лесоразведения в Николаевской области, изучен приобретенный опыт. Проведена классификация на основе комплексного анализа всех представленных в природно-заповедном фонде антропогенных лесных ландшафтных комплексов.

Ключевые слова: антропогенные лесные ландшафтные комплексы, природные лесные массивы, объекты природно-заповедного фонда.

Anthropogenic forest landscape complexes are extraordinarily interesting for a study and maintainance in steppe. Forest arrays in Mykolaiv region have the protracted history of development, which stipulated their variety. In this article classification of forest nature-reserved fund objects is presented and recommendations in relation to their subsequent functioning are developed.

Key words: anthropogenic forest landscape complexes, natural forest arrays, nature-reserved fund objects, breeding of the forests conditions.

Вступ. У степовій зоні, особливо за умов змін клімату, зменшення запасів поверхневих та підземних вод, активізації процесу спустелювання, надзвичайної уваги вимагає проблема збереження лісових насаджень, які мають призупинити негативні тенденції, що набули загрозливого масштабу в регіоні, зокрема в Миколаївській області. Проте досвід заліснення територій є не завжди позитивним. Сучасна ситуація потребує зваженого підходу та детального вивчення. Особливо слід звернути увагу на історію лісорозведення, вивчити багаторічний досвід, проаналізувати нинішній стан та розробити рекомендації щодо майбутнього використання антропогенних лісових ландшафтних комплексів (ЛК), включених до природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Вихідні передумови. Лісова рослинність степів України була зосереджена на схилах річкових долин, балок, лиманів, займала заплави та доходила до Чорного моря. Іноді ліси байрачного типу виходили на вододіли. Зі зменшенням площі природних

лісів, у наслідок розорювання та заселення нових земель, поступово зростала площа штучних лісових насаджень. Степове лісорозведення вимагало значних фінансових витрат. Тому, у першу чергу, на початку ХІХ століття цим питанням починають займатись крупні землевласники.

На території Херсонської губернії (у межах сучасної Миколаївської області) до цієї роботи залучаються Кир'яков М.М., син власника значних маєтків по течії річки П. Буг (Ковалівка, Богданівка, Кир'яківка), саме в тих місцях збереглись залишки давніх насаджень листяних порід дерев [2].

Скаржинський В.П. – початківець степового лісорозведення, герой війни 1812 року, син отамана Бузького козацького війська. Він високо оцінив унікальний природний комплекс у долині р. Південний Буг та заборонив у цих місцях традиційну господарську діяльність, таким чином зберіг типові для регіону ЛК, а саме степові ділянки та наскельні дубрави. Поблизу власних маєтків Скаржинський створює розплідники, сади, дендропарки. Вирощені

тут саджанці використовувались для лісових насаджень Одеси, Алушки, Алушти, П'ятигорська, Нікітського ботанічного саду, дендропарку «Софіївка». Нині у надзвичайно гарному стані збереглися такі об'єкти, як: «Лабіринт», «Василева пасіка», «Рацінська дача», «Літній хутір Скаржинського» [3; 8; 10].

Де Карієр А.А. поблизу селища Каменоватка створив насадження лісових смуг, які вивчали учасники наукової експедиції під керівництвом Докучаєва В.В., в результаті якої була вироблена програма заліснення степу [2].

Особливий внесок у степове лісорозведення зробили німецькі колоністи. У 1830 році для кожного господаря земельної ділянки було визначено зобов'язання розвести півдесятини лісу на площі, відведеної для цілої колонії. Саме з цим пов'язано засадження «Володимирівської дачі» у Казанківському районі, це найбільш старий лісовий масив, створений на чорноземах південних. Культуру лісорозведення тут почали закладати у 1873 році. У 1929 році на базі лісового масиву було створено наукову частину Володимирівської полезахисної дослідної станції Українського науково-дослідного інституту агролісомеліорації та лісового господарства.

У 1937 році для закріплення пісків заплави та нижніх терас р. Кодима створено Катеринківський ліс (Первомайський район) [4].

Надзвичайно сильно ліси області постраждали у роки другої світової війни. Новий поштовх захисному лісорозведенню було дано після 1948 року закладанням лісових масивів «Мар'їна роцця» (Баштанській район) та продовженням насадження дерев біля с. Катеринка (Первомайський район). Цього ж року створюється Миколаївський лісгоспзаг [2; 4].

У 60-70-ті роки минулого століття великих масштабів набуває заліснення піщаних арен у долинах річок П. Буг, Кодима, Інгул. Метою цих заходів був захист населених пунктів та сільськогосподарських угідь від негативних наслідків еолових процесів. Для цього часу характерним є засадження великих суцільних площ монокультурою (сосна звичайна або кримська) без врахування особливостей природного ландшафту.

З 1991 року спостерігається тенденція до механічного збільшення площі лісів, особливо цей процес активізувався протягом останніх трьох років. Під заліснення починають виділяти ділянки де представлені надзвичайно цінні природні степові ЛК, які, власне, потрібно зберігати саме у первинному, незміненому стані.

Метою дослідження є встановлення доцільності включення антропогенних лісових ЛК до ПЗФ та визначення ефективності їх функціонування.

Завдання:

- вивчити багаторічний досвід лісорозведення в регіоні;
- проаналізувати сучасний стан антропогенних лісових ЛК;

– розробити рекомендації щодо майбутнього функціонування об'єктів ПЗФ створених на основі лісових насаджень.

Основний матеріал. Згідно з лісовим кадастром на 01.01.2008 року в області налічується 127,4 тис. га земель лісового фонду, у т. ч. вкритих лісовою рослинністю. Середня лісистість області з врахуванням лісосмуг становить 4 %. Усі ліси області належать до першої групи – захисні [7].

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Миколаївської області представлений об'єктами загальнодержавного та місцевого значення 9 категорій [9]. Загальна кількість об'єктів становить 129, що відповідає площі 51 918,83 га. Об'єктів з переважно природними ЛК 57 їх загальна площа 42 215,04 га, 36 об'єктів повністю або частково представлені лісовими антропогенними ЛК [5; 6].

Співвідношення природних та штучних об'єктів різних категорій достатньо сильно відрізняється. Біосферний заповідник, національний природний парк, природний заповідник та регіональні ландшафтні парки є переважно природними. У заказниках здебільшого представлені природні ЛК або їх компоненти, подібна ситуація склалась і з пам'ятками природи. Близько 90 % антропогенних ЛК, що входять до складу ПЗФ, складають лісові масиви. Лісові заказники репрезентують штучні лісові насадження. Аналогічними до них щодо характеру включених ділянок є заповідні урочища. Більшість гідрологічних заказників є штучними. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та частина пам'яток природи (комплексні та ботанічні) є елементом поселенського ландшафту [1].

У наслідок комплексного впливу природних, історичних, соціальних, економічних передумов усі антропогенні лісові ЛК, включені до ПЗФ Миколаївської області, є надзвичайно різномунітними. У просторовому перерозподілі цих ЛК можна відзначити деякі закономірності. У заплавах, на першій та другій надзаплавних терасах, складених алювіальними пісками, відбувалось насадження сосни звичайної та кримської, також зустрічаються невеликі за площею посадки тополі та верби. Такі хвойні лісові масиви характерні для долин р. Кодима, П. Буг, узбережжя Бузького лиману. На фрагментах нижніх терас та на схилах каньйоноподібних ділянок долин р. П. Буг, Мертвовід, В. Корабельна є лісові насадження, подібні до природних байрачних лісів, де представлені дуб скельний, клен татарський, яблуня рання, груша дика, різноманітні види глоду, шипшини тощо. На високих терасах та вододілах насаджувались здебільшого робінія, гледичія, граб, досить рідко дуб, сосна.

Сучасний стан лісових ЛК, включених до ПЗФ Миколаївської області, теж не є однорідним. За результатами проведених досліджень, враховуючи особливості сучасного стану, історію створення, природоохоронну, наукову, культурну, рекреаційну цінність усі антропогенні лісові ЛК, що входять до ПЗФ, поділено на шість груп. Для кожної з груп було розроблено рекомендації щодо збереження

відповідних об'єктів ПЗФ та режиму їх майбутнього використання.

- Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва (площею до 1 га), створені на честь чергової радянської річниці («Парк ім. Леніна» (0,5 га) у Миколаївському районі). Часто їх важко визначити на місцевості, на них відсутня документація, немає відповідної картографії. Такі об'єкти не мають жодної цінності, їх доцільно вивести з ПЗФ.
- Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва (площею до 1 га). Здебільшого вони є частиною поселенського ландшафту («Старий парк» (1,0 га) у Жовтневому районі), мають культурну цінність та виконують рекреаційну функцію. Такі об'єкти заслуговують на увагу і їх наступне відновлення та збереження.
- Лісові насадження, віднесені до лісових заказників або заповідних урочищ, що займають площу декілька гектарів («Дубки» м. Миколаїв, «Лісове» (10,0 га) Братський район). Такі об'єкти не мають надзвичайної наукової та культурної цінності, проте досить ефективно можуть виконувати освітньо-виховну та рекреаційну функцію. Ставити питання про їх виключення з ПЗФ не доцільно. Вони потребують реорганізації та постійного догляду.
- Лісові насадження, що є одночасно лісовими заказниками або заповідними урочищами площею в декілька десятків і навіть сотень гектарів («Андріївське» (1294,0 га) Миколаївський район, «Балабанівка» (510,0 га) Жовтневий район). Здебільшого це соснові масиви, які є притулком деяких унікальних видів рослин і тварин. Вони формують їх середовище існування. Такі об'єкти вимагають жорстко визначеного режиму природо-користування.
- Лісопарки площею понад сто гектарів («Лабіринт» (247,0 га) та Рацинська дача (1782,0 га) Возне-

сенський район). Є надзвичайно цінними середовищами, наділеними формуючим, естетичним, рекреаційним потенціалом. Потребують спеціального догляду.

- Лісові масиви площею понад сто гектарів («Мар'їна роща» (388,0 га) Баштанського району, «Василева пасіка» (252, га) Вознесенського району), створені з врахуванням особливостей природного ландшафту в сприятливих для лісорозведення умовах. Тут вдало підібраний породний склад дерев. Вони не потребують надзвичайного догляду. Мають давню історію і набули рис природного лісового ЛК.

Лісопарки та лісові масиви є взірцем степового лісорозведення і можуть стати прикладом для формування досвіду в цьому виді діяльності.

Висновки

1. Початком лісорозведення в Миколаївській області можна вважати 30 роки ХІХ століття. Саме в цей час Скаржинським В.П. було закладено науково-практичні засади степового лісівництва, які залишаються актуальними та неперевершеними. Його досвід потребує ретельного вивчення та застосування.

2. Сучасний стан антропогенних лісових ЛК включених до ПЗФ Миколаївської області є не однорідним. Всі антропогенні лісові ЛК, що входять до ПЗФ поділено на шість груп, критеріями для виділення яких стали: історія створення, особливості сучасного стану, природоохоронна, наукова, культурна, рекреаційна цінність.

3. Для кожної з груп було розроблено рекомендації щодо збереження відповідних об'єктів ПЗФ та режиму їх майбутнього використання.

Отже, дослідження різноманітності лісових антропогенних ЛК, представлених у ПЗФ Миколаївської області, сприятиме підвищенню ефективності збереження та розведення лісових масивів у степовій зоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко Л.І. До територіальної організації об'єктів природно-заповідного фонду // Україна та глобальні процеси: географічний вимір. – Том 1. – Київ; Луцьк., 2000. – С. 354-356.
2. Веденева А.К. Из истории заповедия Николаевской области. Матеріали ІІ-ї Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія, етнографія, культура, нові дослідження». – Т. ІІ. Історія, культура. Миколаїв, 1997. – С. 92-94.
3. Веденева А.К. В.П.Скаржинский. Матеріали V-ї Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія, етнографія, культура, нові дослідження» Миколаїв, 2004. – С. 17-19.
4. Ковальчук М. Урочище «Катеринка». Миколаїв, 1997. – 43 с.
5. Коломієць Г.В. Мережа природоохоронних територій Миколаївської області в контексті збереження фітобіоти // Агроекологічний журн., 2004. – № 3. – С.13–18.
6. Коломієць Г.В., Тарашук С.В. Огляд природно-заповідного фонду Миколаївської області у контексті збереження біотичного і ландшафтного різноманіття // Біорізноманіття як ключовий елемент збалансованого розвитку: регіональний аспект. Матер. Всеукр. конф. молодих вчених. – Миколаїв: МДУ, 2003. – С. 118-125.
7. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області в 2007 році. – Миколаїв: Шамрай, 2008. – 172 с.
8. Проект створення об'єкта природно-заповідного фонду місцевого значення «Актове». Пояснювальна записка / Фондові матеріали держуправління екології та природних ресурсів в Миколаївській області. – 1998. – 84 с.
9. Реєстр об'єктів та територій природно-заповідного фонду Миколаївської області. – Миколаїв, 1998. – 24 с.
10. Технічний звіт про виконання другого етапу робіт за проектом «Розробка проекту створення національного природного парку «Гранітно-степове Побужжя» / Фондові матеріали держуправління екології та природних ресурсів в Миколаївській області. – 2005.

Рецензенти: Бучко Ж.І., к.геогр.н., доцент;
Грабак Н.Х., д.с.-г.н., професор